

The Meanings of Two Dream Symbols in Simin Daneshvar's Novel *Jazireye Sargardani*, Based on Clarissa Pinkola Estés' Views

Simin Movahed*

Corresponding Author, PhD Student, in Persian Language and Literature, Payame Noor University, Tehran, Iran; simmovahed@gmail.com

Farhad Doroudgarian

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Payame Noor University, Tehran, Iran; f.doroud@pnu.ac.ir

Behnaz Alipour Kaskari

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Payame Noor University, Tehran, Iran; alipour.gaskari@pnu.ac.ir

Ayoob Moradi

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran; ayoob.moradi@atu.ac.ir

Article Type
Research Article

Article History

Received
July 26, 2023
Revised
August 29, 2023
Accepted
December 18, 2023
Published Online
September 23, 2025

Keywords

Clarissa Pinkola Estés,
Dreams,
Jazireye Sargardani,
post-Jungian psychology,
Simin Daneshvar.

ABSTRACT

This essay examines two dream symbols from Simin Daneshvar's novel *Jazireye Sargardani* based on the views of post-Jungian psychoanalyst Clarissa Pinkola Estés. Dreams have always been a source of great wonder for human beings. The emergence of modern psychology opened a new era of discussion about the meaning of dream images. Jung and his followers, through their extensive emphasis on the importance of dreams, prompted an unprecedented expansion of interest in the topic and established a strong connection with the field of literary criticism. The literature of the past one hundred years in Iran and worldwide has been affected by these developments, witnessing a marked increase in the incorporation of dreams into literary creations. Simin Daneshvar is one writer who has made abundant use of the dream technique in her stories. Despite the high frequency of dreams in Daneshvar's fiction, scholarly reviews have been brief and few, and no analysis exists according to post-Jungian (and specifically Estés') views; therefore, this essay is entirely new. Using a descriptive-analytical method and aiming to achieve a deeper understanding of the novel, this article analyzes two central dreams in *Jazireye Sargardani*. It decodes their meanings and demonstrates their importance for the overall narrative. The conclusion states that these archetypal dreams are an integral part of the story and provide critical insight into the female protagonist's psychological journey and the unfolding of events.

Cite this Article: Movahed, S., Doroudgarian, F., Alipour Kaskari, B., & Moradi, A. (2025). The meanings of two dream symbols in Simin Daneshvar's novel *Jazireye Sargardani*, based on Clarissa Pinkola Estés' views. *Literary Text Research*, 29(105), 169-191. <https://doi.org/10.22054/ltr.2024.75017.3737>

© 2025 by Allameh Tabataba'i University Press

Print ISSN: 2251-7138 **Online ISSN:** 2476-6186

Publisher: Allameh Tabataba'i University Press

Homepage: <https://ltr.atu.ac.ir>

DOI: 10.22054/ltr.2024.75017.3737

**ATU
PRESS**

Introduction

The present study examines the dreams of the female protagonist in Simin Daneshvar's novel, *Jazireye Sargardani*. Dreams rank among the most mysterious and fascinating phenomena of human life, perpetually evoking a sense of profound wonder. Throughout history, the familiar, the uncanny, and the profoundly bizarre images parading before the dreamer's eyes have inspired awe and a deep desire for interpretation.

The emergence of modern psychology cast new light upon this enduring inquiry. From the early twentieth century, the widespread dissemination of works by Freud and Jung prompted a rapid and significant shift, establishing dreams as cardinal visions arising from the depths of the unconscious mind, worthy of serious attention and analysis. As primary manifestations of the individual and collective unconscious, dreams and literature are intrinsically linked. Consequently, dreams permeate literary works, endowing them with a unique aura of mystery and significance. Within the Jungian tradition, every dream image is understood to convey vital information about the dreamer's inner and outer life, making deep dream analysis a cornerstone of both Jungian and post-Jungian practice. Among post-Jungian psychoanalysts, Dr. Clarissa Pinkola Estés has extensively explored and theorized the imagery of women's dreams. Her work has added novel and unprecedented dimensions to this field, defining and continually expanding the categories for understanding women's dreaming.

Guided by Estés's framework, this research investigates the symbolic meaning of two principal dreams in *Jazireye Sargardani*, both dreamt by the novel's central female character, Hasti.

Literature Review

Although many studies have been conducted on Simin Daneshvar's novel *Jazireye Sargardani* (*The Wandering Island*), none of them specifically focuses on the analysis of its dreams. However, some research has been carried out on this novel, primarily from other aspects. A few works relevant to this study include: "A Reflection on Mourning in *Jazireye Sargardani*" (1986) by Hoora Yavari, in which she has also discussed the dreams of Zari, the female protagonist of *Suvashun*; "Simin Daneshvar: A Post-modern Sharhrzad" by Hossein Payandeh (2002), in which he mentions the dreams in *Jazireye Sargardani* and *Sarban Sargardan* novels; "Transformation of Female Characters in Simin Daneshvar's Works" (2015) by Bita Ghanbari, Morteza Mohseni, and Amin Daezadeh Jelodar, in which the role of dream in the transformation of Hasti (the female protagonist of *Jazireye Sargardani*) is discussed; *Three Interpretations of Jazireye Sargardani Novel* by Ibrahim Ranjbar (2019), which includes a more expansive discussion of Hasti's dreams; and *Examining Simin Daneshvar's Stories* (a doctoral dissertation, 2011) by Ibrahim Khalil Hooman, which has also looked at some of their dreams.

Only one article, "Examination of Dream Symbols in Simin Daneshvar's Three Short Stories Based on Clarissa Pinkola Estés's Views (Border and Mask, Ask the Migratory Birds, and Savaki)" (2023) by Simin Movahed, has addressed dreams in Daneshvar's stories

from a post-Jungian perspective. Therefore, the present study—which seeks to interpret the two central dreams in *Jazîreyê Sargardani* to enable a deeper understanding of the novel—is unique and constitutes a new contribution.

Methodology

The objective of this research is to interpret the central symbols within the dream imagery of *Jazîreyê Sargardani* using a descriptive-analytical method, based on the collection of library data. The aim is to arrive at a more comprehensive and nuanced understanding of the two principal dreams. The sources for data collection consist of authoritative literature in the fields of Jungian psychology and archetypal theory, along with relevant library and documentary resources.

Conclusion

The objective of this research was to develop a more comprehensive and nuanced understanding of the dream symbols in Simin Daneshvar's novel *Jazîreyê Sargardani*. Conducted through the framework of Jungian psychology, the analysis demonstrates the significant influence of the female protagonist's dreams on her profound inner transformation.

The results indicate that the author successfully portrays the transformation of Hasti Noorian through the powerful impact of archetypal and mystical imagery in the story's first and final dreams, in conjunction with other narrative events, by utilizing a vast spectrum of symbols. These two dreams—the first a frightening nightmare and the second a bearer of good tidings—contain a number of opposing archetypal symbols. This opposition characterizes Hasti's evolution from a vulnerable and uncertain girl into a strong and confident woman by the narrative's conclusion. Having undergone a psychological rebirth, she attains the self-esteem necessary to live a life of her own choosing.

Consequently, Hasti's dream symbols, serving as permanent and potent carriers of psychic energy, facilitate the emergence of the Self archetype within her psyche. Other central archetypes manifested in this process include those of individuation, the Heroine, and rebirth. All are clearly evident in Hasti's dreams, ultimately paving her way toward a new and brighter existence.

معانی نمادهای دو رؤیای رمان «جزیره سرگردانی» سیمین دانشور بر اساس آرای کلاریسا پینکولا استس

سیمین موحد*

فرهاد درودگریان

بهناز علیپور کسکری

ایوب مرادی

نویسنده مسئول؛ دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران؛

simmovahed@gmail.com

دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران؛

f.doroud@pnu.ac.ir

دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران؛

alipour.gaskari@pnu.ac.ir

دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛

ayoob.moradi@atu.ac.ir

چکیده

این مقاله به تحلیل رؤیاهای رمان «جزیره سرگردانی» اثر سیمین دانشور بر پایه نظریات کلاریسا پینکولا استس، روانکاو پسایونگی، اختصاص دارد. خواب و رؤیا به مثابه پدیده‌ای پر رمز و راز از دیرباز موضوع تعمق بشر بوده است. با ظهور علم روانشناسی نوین دوران جدیدی از بحث درباره معانی رؤیاها و چگونگی بروز تصاویر آن‌ها در خواب مفتوح شد. یونگ و شاگردانش با تأکید بر اهمیت رؤیاها باعث گسترش بی‌سابقه علاقه به این موضوع شدند و پیوند محکمی با حوزه نقد آثار ادبی یافتند. ادبیات یکصد سال گذشته جهان از این تحولات تأثیر پذیرفتند، و ادبیات معاصر ایران نیز از این تحولات برکنار نبوده و شاهد ورود رؤیاها به انواع داستان‌ها بوده است. یکی از نویسندگانی که برای نمایش اندیشه و احساس شخصیت‌ها به شگرد رؤیا متوسل شده، سیمین دانشور است. با وجود نقدهای بسیاری که درباره آثار دانشور صورت گرفته و به‌رغم بسامد بالای رؤیاهای داستان‌هایش، بررسی آنها انگشت‌شمار بوده و هیچ تحلیل مجزایی مطابق آرای پسایونگی‌ها و استس از این رؤیاها در دست نیست و از این نظر این جستار کاملاً نوست. این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و با هدف دستیابی به درک ژرف‌تر این رمان کوشیده رمز نمادهای دو رؤیای اصلی آن را بگشاید و اهمیت آن‌ها را در خط کلی داستان نشان دهد. در پایان نتیجه گرفته شد که این رؤیاهای کهن‌الگویی بخش ناگسستگی داستان بوده و نکات مهمی را در رابطه با شخصیت‌های داستان به دست داده‌اند و همین وجود آنها را ضروری ساخته است.

نوع مقاله

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۵/۰۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۲/۰۶/۰۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۹/۲۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۷/۰۱

کلیدواژه‌ها

روانشناسی پسایونگی،

کلاریسا پینکولا استس،

رؤیا، سیمین دانشور،

جزیره سرگردانی.

استناد به این مقاله: موحد، سیمین، درودگریان، فرهاد، علیپور کسکری، بهناز و مرادی، ایوب. (۱۴۰۴). معانی نمادهای دو رؤیای رمان «جزیره سرگردانی» سیمین

دانشور بر اساس آرای کلاریسا پینکولا استس. *مشرقی ادب*، ۲۹(۱۰۵)، ۱۶۹-۱۹۱. <https://doi.org/10.22054/ltr.2024.75017.3737>

© ۱۴۰۴ دانشگاه علامه طباطبائی

ناشر: دانشگاه علامه طباطبائی

شاپا چاپی: ۷۱۳۸-۲۲۵۱

شاپا الکترونیکی: ۶۱۸۶-۲۴۷۶

نشانی وبگاه: ltr.atu.ac.ir

مقدمه

خواب و رؤیا جزو پدیده‌هایی است که از دیرباز موجب شگفتی بشر بوده است. تصاویر آشنا و ناآشنا و گاه عجیب و غریبی که هنگام خواب در پیش چشم انسان رژه می‌روند، همواره مایهٔ بهت و حیرت انسان شده‌اند. طی سده‌های بسیار، اندیشمندان بسیاری در این باره سخن گفته‌اند و نوشته‌اند. وجود انواع خوابنامه‌ها در فرهنگ‌های گوناگون از قدیم‌ترین ایام و پیشهٔ خوابگزاری در دربار حاکمان، مُهر تأییدی بر دغدغهٔ همیشگی انسان با موضوع خواب و رؤیاست. ظهور علم روان‌شناسی نوین با انتشار کتاب «تعبیر خواب» فروید باعث ورود روانکاوان نیز به این بحث‌ها شد. بعد با کوشش‌های یونگ و شاگردانش در نیمهٔ اول قرن بیستم، بررسی خواب و رؤیا اهمیت تازه‌ای یافت. آن‌ها ارکان کار خود را بر تحلیل رؤیاها و کشف معانی تصاویرشان نهادند و بعدها پسایونگی‌هایی چون استس ابعاد جدید و بی‌سابقه‌ای به تحلیل رؤیاها بخشیدند، دسته‌بندی‌های تازه‌ای به انواع رؤیاها افزودند، و از ظهور رؤیاهای جدید مرتبط با مسائل امروز زنان، آلودگی محیط زیست، و سایر موضوعات پیش از این ناموجود در زندگی بشر گفتند.

اما رمز و راز رؤیاها صرفاً مشغلهٔ ذهنی اندیشمندان و خوابگزاران گذشته و روان‌کاوان امروزی نبوده است؛ بلکه حوزه‌های وسیعی از حیات بشر را شامل می‌شود. رؤیاها در طول تاریخ نه تنها الهام‌بخش برخی از مهم‌ترین اختراعات علمی بوده‌اند؛ بلکه سرمنشأ ناب‌ترین آفریده‌های هنری نیز شده‌اند. عصر جدید توجه به رؤیاها، در ادبیات معاصر ایران نیز نمود یافته و انواع رؤیاها به آن راه یافته است. در یکصد سال گذشته، نویسندگان بزرگی در سپهر ادب ایران در آثار خود از خواب‌ها گفته‌اند که سیمین دانشور یکی از برجسته‌ترین آن‌هاست. دانشور با آوردن رؤیاهای بسیار در داستان‌های خود نه تنها بر جذابیت آن‌ها افزوده؛ بلکه حرف‌های خود را نیز از راه این رؤیاها به خواننده رسانده است. این پژوهش با بررسی دو رؤیای اصلی رمان «جزیرهٔ سرگردانی» دانشور بر آن است تا درک تازه‌تر و ژرف‌تری از این داستان و معانی این رؤیاها به دست دهد.

پیشینه پژوهش

هرچند مقالات مبتنی بر نظریات روانشناسی یونگی در سال‌های اخیر رو به فزونی بوده است، مقالات مرتبط با آرای پسایونگی‌ها انگشت‌شمار است. با توجه به جایگاه ویژهٔ سیمین دانشور به عنوان یکی از پرمخاطب‌ترین نویسندگان ادبیات معاصر فارسی و نیز اولین زنی که در داستان‌هایش به بیان مکنونات درونی و وضعیت بیرونی زن ایرانی از زبان یک زن پرداخت، کتاب‌ها و مقالات بسیاری به

بررسی آثار دانشور اختصاص یافته است که از بین آنها تنها تعداد معدودی به رؤیاهای آثار او هم اشاره داشته‌اند، از جمله: «تأملی بر کار سوگواری در جزیره سرگردانی» (۱۳۶۵) نوشته حورا یآوری که طی آن به خواب‌های زری قهرمان زن رمان سووشون هم پرداخته، مقاله «سیمین دانشور: شهرزادی پست مدرن» (۱۳۸۱) نوشته حسین پاینده که به اختصار درباره رؤیاهای شخصیت اول دو رمان «جزیره سرگردانی» و «ساربان سرگردان» نیز نوشته است، و مقاله «تحول شخصیت‌های زن در آثار سیمین دانشور» (۱۳۹۴) به قلم بیتا قنبری و همکاران که نقش رؤیاهای رمان «جزیره سرگردانی» در تحول «هستی» قهرمان زن داستان را مطرح ساخته است. ابراهیم رنجبر در مقاله «سه تفسیر از رمان جزیره سرگردانی» (۱۳۹۸) بیشتر به خواب‌های هستی پرداخته، و ابراهیم خلیل هومن در رساله دکتری خود «بررسی و تحلیل داستان‌های سیمین دانشور» (۱۳۹۰)، نگاهی هم به برخی رؤیاهای آن‌ها داشته است. اما تنها پایان‌نامه ارشد «روند رشد فردیت قهرمان زن رمان سووشون سیمین دانشور» (۱۳۹۸) نوشته سیمین موحد با مرور چگونگی رشد و تحول زری، بخش کاملی را به بررسی رؤیاهای او بر پایه آرای یونگ و استس اختصاص داده است.

با این همه، هیچ‌یک از این بررسی‌ها صرفاً و منحصرأ به رؤیاهای داستان‌های دانشور نپرداخته‌اند، یا به سرعت از روی رؤیاهای داستان‌ها رد شده‌اند. تنها یک مقاله یعنی «بررسی نمادهای رؤیاهای سه داستان کوتاه سیمین دانشور بر اساس آرای کلاریسا پینکولا استس (مرز و نقاب، از پرنده‌های مهاجر پیرس، و ساواکی)» (۱۴۰۲) به قلم سیمین موحد هست که به‌طور کامل به بررسی پسایونگی این داستان‌ها پرداخته هست؛ بنابراین، پژوهش حاضر که کوشیده است بر این اساس گره از رمز و راز تصاویر دو رؤیای اصلی شخصیت زن اول رمان «جزیره سرگردانی» را بگشاید و درک تازه‌ای از آن‌ها ارائه دهد، بدیع و نو است.

روش

این پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی صورت گرفته و ابزار گردآوری داده‌های آن کتابخانه‌ای و اسنادی بوده است.

ما رؤیا را مثل نقشه باز می‌کنیم

و می‌کوشیم کشف کنیم که راه‌ها به کجا می‌انجامند.

(Estes, 2004: 7)

بحث

یونگ در اوایل قرن بیستم نوشت در درونی‌ترین گوشه کنارهای روان انسان، دری کوچک و پنهان به روی جهان پیش و بزرگ‌تر از خود آگاهی هست که ما آنجا هیئت جامع‌تر و کامل‌تری به خود می‌گیریم پیوسته به طبیعت و بری از منیت. رؤیا «از این اعماق وحدت‌بخش برمی‌خیزد و هرگز بچگانه، مضحک و زشت نیست.» (یونگ، ۱۳۹۵: ۳۶۵) استس هم رؤیاها را مجموعه درهای کوچک اما قدرتمند و پنجره‌هایی می‌داند که هر شب از آنها به درون می‌خزیم. (استس، ۱۴۰۱: ۷۰) آنچه از این گشت و گذار شبانه به دست می‌آوریم، گاه بینشی باارزش، گاه راه‌حلی گره‌گشا، سخنی تسلی‌بخش یا ایده‌ای الهام‌بخش است، یا نظری درباره مسائل زندگی روزمره ما. گاهی هم پیشگویی‌ای مربوط به آینده دور ماست. حتی کابوس‌ها و خواب‌های به اصطلاح بد هم حاوی پیامی، تلنگری، یا هشدار در مورد وضعیت زندگی ماست.

به بیان سنفورد، رؤیا محصول خودجوش روان ناخودآگاه و کارکرد آن حفظ تعادل روانی و پیشبرد رشد فرد است. زبان رؤیا به این دلیل به نظر ما مبهم می‌آید که زبان ذهن آگاه نیست. رؤیا به زبان علمی و با اصطلاحات عقلانی سخن نمی‌گوید؛ بلکه به زبان نماد، اسطوره و حکایت سخن می‌گوید. (سنفورد، ۱۴۰۰ الف: ۱۸۵) استس معتقد است ناخودآگاه از راه رؤیاها دائماً تصاویر آموزش‌دهنده خلق می‌کند. (استس، ۱۴۰۰ الف: ۶۲۹) او با تأکید بر «کارکرد رؤیاسازی روح» می‌نویسد «حتی وقتی ما خواهیم، روح کار می‌کند و خصوصاً وقتی خواهیم، بیشتر از همه کار می‌کند.» (همان: ۱۱۶) روح از راه رؤیاها درباره وقایع زندگی ما و حیات فردی و جمعی ما نظر می‌دهد. درواقع، نیروی روحی از میلیون‌ها راه خودش را نشان می‌دهد که یکی از آنها رؤیاست. بنابراین، «چیزی در روان هست که گذشته، حال، و آینده را می‌داند... او همان جایی زندگی می‌کند که گذشته و حال و آینده درهم می‌آمیزد. او تصاویری از زمان حال و نیز گذشته و آینده را برمی‌دارد و به رؤیای ما می‌آورد.» (Estes, 2004) این همان چیزی است که کیفیت دورنگرانه و پیشگویانه برخی رؤیاها را نیز پدید می‌آورد.

هرچند تعبیر خواب از هزاران سال پیش در تمدن‌های بزرگ وجود داشته و انواع نوشته‌ها در این زمینه در فرهنگ‌های گوناگون جهان به جا مانده است، روان‌شناسان یونگی و پسیونگی این هنر را به مرتبه دیگری رساندند و با کار با رؤیاهای مراجعان‌شان و ثبت آنها، پرتو تازه‌ای بر قلمرو خواب و رؤیا و معانی تصاویر آنها افکندند. درواقع، یونگ اولین روان‌شناس امروزی بود که باور داشت رؤیاها

خلاق هستند و در درک مسائل زندگی واقعی انسان می‌توانند مؤثر واقع شوند. (Segaller, 1989) شاگردان یونگ نیز با تمرکز بر خواب‌های خود و دیگران معنای نمادهای رؤیایها را باز هم روشن‌تر ساختند. برخی از آنها نکات دیگری را نیز مطرح ساخته و با انتقاد از بعضی نظریات یونگ و مباحثی که مورد غفلت او قرار گرفته بود، پسایونگی خوانده شدند. آنها با شرح ده‌ها کهن‌الگوی روان فردی و جمعی انسان امروزی و نیز طرح روان‌شناسی خاص زنان، کاستی دوران یونگ در این زمینه‌ها را جبران ساختند و خصوصاً به تفصیل به مبحث آنیموس (وجه مردانه درون روان زنان) پرداختند؛ درحالی‌که یونگ تمام تمرکزش را بر آنیما (وجه زنانه درون روان مردان) قرار داده بود. یکی از آنها کلاریسا پینکولا استس، روانکاو پسایونگی، است که طی بیش از چهار دهه کار خود کوشیده رمز و راز تصاویر رؤیایها را روشن سازد.

استس علاوه بر شرح انواع رؤیایها، کار با رؤیایها را نیز آموزش داده است. «از آن‌جا که نوشتن رؤیایها مهم‌ترین ابزار کار با رؤیایها و تحلیل آنهاست، بسیاری اوقات، صرف نوشتن رؤیا و ترسیم بخش‌های آن به این صورت کافی است تا انواع الهام‌های ناگهانی درباره معنای آنها بروز یابد و نکات ناروشن بسیاری روشن شود.» (Estes, 2010) استس با اشاره به تحقیقات علمی که نشان داده همه هر شب چندین رؤیا می‌بینند، بر لزوم برقراری رابطه با رؤیاساز درون یا همان «چشم همیشه بیدار» درون روان پای می‌فشارد (Estes, 2011) و فواید بسیاری برای این رابطه قائل می‌شود؛ زیرا رؤیایها پیام‌آوران روحی هستند که هر شب اخباری از وضعیت درونی و گاه بیرونی‌مان برای ما می‌آورند.

اما پیگیری ردّ رؤیایها در زندگی خود و کوشش برای درک معنای آنها کاری سترگ برای رهروی رؤیایهاست، کاری که حاصل آن نیز ارمغانی بزرگ برای اوست. کسی که به‌طور پیگیر به تفحص در ژرفا و بلندای روح خود ادامه دهد، ثروت عظیمی در انتظارش است؛ چرا که رؤیایها همچون چاه نفت اعماق درون ما هستند. (Sanford, 1978) دلیل ارزش رؤیا در کار تحلیل روانی نیز از این روست که رؤیا نقشی از شرایط و موقعیت درونی و گاه بیرونی به دست روان‌کاو می‌دهد، «نقشی که خود خواب‌بیننده از آن آگاهی ندارد. اولین رؤیایی که بیمار برای تحلیل می‌آورد، اغلب اوقات مجموعه جالبی از مسائل و دشواری‌های زندگی اوست و حتی اشاره‌ای هم به چگونگی برطرف ساختن آنها دربردارد. (فوردهام، ۱۳۹۳: ۱۷۱) کوشش در راه کشف معنای نمادهای رؤیایها در آثار ادبی نیز همین ثمره را دارد؛ چراکه جوینده را به منابع نهفته شعر و داستان می‌رساند و بر غنای درک او از آفریده‌های ادبی می‌افزاید. از این‌رو، زمینه مشترک ادبیات و روان‌شناسی؛ یعنی سیاحت در قلمرو شناخت انسان و کشف آمال و امیال او از راه داستان یا تحلیل روان‌کاوانه سبب گسترش

نقد روان‌شناسانه آثار ادبی در عصر حاضر شده و تحلیل رؤیاها به مثابه ارکان روان‌شناسی یونگی، به تحلیل آثار ادبی از این منظر دامن زده است.

سیمین دانشور از جمله نویسندگانی است که با به‌کارگیری تمهید خواب و رؤیا توانسته داستان‌هایش را به مدد آن‌ها پیش ببرد و بدین وسیله آن‌ها را جذاب‌تر سازد. رمان «جزیره سرگردانی» دانشور که با کابوس بلند «هستی»، قهرمان زن داستان، شروع شده و با خواب خوش او پایان می‌گیرد، از جمله داستان‌های اوست که خواب‌هایش حرف بسیار برای گفتن دارد. «جزیره سرگردانی» رمانی تاریخی، اجتماعی و زندگینامه‌ای است که با خواب کابوسناک «هستی»، شخصیت زن محوری داستان شروع و با خواب خوش او پایان می‌گیرد. ماجراهای جزیره سرگردانی که در کمتر از یک سال رخ می‌دهد، بهانه‌ای است برای روایت اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در سال‌های منتهی به انقلاب از زبان دانشور. رمان از آرزوها و سرگردانی‌های نسل بی‌قراری می‌گوید که در فضای سیاسی اجتماعی دهه چهل بآید و پس از به آب و آتش زدن‌های بسیار در دهه پنجاه به بن‌بست رسید. نام رمان نیز در تقابل با تبلیغات رژیم شاه برای امن و امان نشان دادن ایران انتخاب شده است. دانشور گفته: «جزیره سرگردانی» اسمی بود که در همان ابتدای کار در مقابله با «جزیره ثبات و آرامش» که شاه از آن دم می‌زد، انتخاب کرده بودم. (مهرو، ۱۳۸۳: ۵۲۵) چند رؤیا و خواب و بیداری در رمان آمده که بیشتر متعلق به هستی است. در این میان، رؤیاهای آغاز و انجام رمان، قدرتمند و باشکوه‌اند و سرشار از نمادهای کهن‌الگویی و اسطوره‌ای هستند. در این جستار به منظور جلوگیری از اطباب کلام، کابوس آغازین رمان به‌طور خلاصه آمده و تحلیل شده تا بتوان مفصل‌تر به رؤیای بزرگ پایانی پرداخت.

داستان جزیره سرگردانی درباره «هستی نوریان» دختر تحصیل‌کرده دانشکده هنرهای زیباست که پدرش، «حسین نوریان»، هوادار جدی دکتر مصدق، در سال ۱۳۳۲ کشته شده است. هستی دختری ساده و بی‌ریاست که بین عشق «مراد پاکدل»، جوان پرشور مارکسیست و بی‌پول، و «سلیم فرخی» دین‌دار شاعر مسلک و پولدار طرفدار دکتر شریعتی سرگردان است. هستی و برادر کوچک‌ترش، «شاهین»، با مادر بزرگ مذهبی‌شان، «توران‌جان» که مصدق را می‌پرستد زندگی می‌کنند. توران‌جان پس از کشته شدن پسرش، عروسی «عشرت»، مادر هستی و شاهین، را که پس از مرگ شوهر با گاراژدار ثروتمندی به نام «احمد گنجور» ازدواج کرده که با مستشاران آمریکایی در ارتباط است، از خود رانده است. هستی دل در گرو مراد، همکلاسی سابقش، دارد که مدت کوتاهی هم به دلیل شرکت در تظاهرات دانشجویی در زندان بوده است. در مدتی که مراد بنا به

دلایلی به مشهود رفته، هستی در اثر احساس تنهایی شدید به سمت سلیم می‌رود و آشنایی‌اش با او به سرعت به کشش دوطرفه تبدیل می‌شود. درضمن، هستی در مهمانی‌ای که مستر کراسلی، مأمور آمریکایی هم آنجاست، از جایی به اسم «جزیره سرگردانی» در کویر باخبر می‌شود که محصور در نمک و محل تبعید زندانیان سیاسی است. سرانجام، هستی تصمیم‌اش را برای ازدواج با سلیم می‌گیرد و به ساحل آرامش می‌رسد. داستان با رؤیای بزرگ و زیبای او که کلید طلایی را به دستش می‌دهد، پایان می‌پذیرد.

باید یک نفر از جایی شروع بکند و از ترس، شهادت بیافریند،

و از ناامیدی، امید، و از شکست، دلاوری،

و از اسارت، آزادی، و اگر او این بذر را بپاشد...

دانشور (جزیره سرگردانی)

جزیره سرگردانی با دو کلمه شروع می‌شود: «سحر نبود». (دانشور، ۱۳۹۷: ۵) هستی اول صبح پا شده و بعد دوباره دراز کشیده و چشم‌هایش را بسته است. او خواب می‌بیند که در سرزمین ناشناسی از تشنگی لاله می‌زند، سرزمینی پر از درخت‌های ناشناخته با برگ‌های سوخته و شاخه‌های شکسته. چند زن دیگ به سر با چادر عبایی و چانه و گردن خالکوبی شده با نقش کژدم و مار و بعضاً ستاره و هلال ماه و یکی هم نقش عقرب بر گردن در حال عبور از بیابان سوزان هستند. زیر درختی پر از گنجشک‌های مرده و بال‌شکسته است. چند سگ و گربه کور هم هست که یا دست ندارند یا پا. سرانجام به چاه آبی می‌رسد که نه چرخ دارد و نه رسن. صدایی می‌گوید: آنها که ریسمان دستشان بود، آنها که کلید داشتند، همه‌شان گم‌و‌گور شدند. (همان: ۶)

تصاویر این کابوس حاکی از وضعیت وخیم روان هستی و موقعیت ناگوار درونی و بیرونی اوست. او در سرزمین سوخته‌ای با درختان بی‌برگ و بار راه می‌رود که نشانه‌های زندگی در آن به شدت آسیب دیده است. سرزمین ویرانی که برگ سبزی بر درختانش نیست و حیواناتش یا مرده‌اند یا کور و زخمی و عاری از خصایص جان‌بخش‌شان شده‌اند (غریزه طبیعی و قوه تشخیص هستی از کار افتاده)، و خودش هم کورمال کورمال دنبال راه‌حل می‌گردد تا اینکه سرانجام صدایی حقیقت را به او می‌گوید: این را که فعلاً راه‌حلی نیست. این موقعیت هستی (نماد کشور و ملت ایران) در ابتدای داستان است. موقعیتی که جلوه دیگرش خالکوبی‌های عمدتاً منفی (مار و عقرب) روی چهره و گلوی

زنان رؤیاست. کلید؛ یعنی عامل مشکل گشا و بازکننده درها هم موجود نیست. چاه آبی که قرار است تشنگان را سیراب سازد، بی چرخ و رسن؛ یعنی بی استفاده در دل بیابان افتاده و راهی به آب آن نیست.

مضمون رمان دانشور، سرگردانی نسل جوان ایرانی است که در دهه ۱۳۵۰ در حال کسب هویت مستقل خویش است. هستی، شخصیت اصلی رمان و مظهر کامل این سرگردانی است، سرگردانی‌ای که علاوه بر حوزه‌های دیگر زندگی، در عرصه عشقی به صورت نوسان بین سلیم و مراد، و در عرصه اندیشه و جهت‌گیری سیاسی به شکل نوسان بین ایدئولوژی اسلامی انقلابی و مارکسیسم نمود می‌یابد. داستان تماماً بر محور این تردید هستی به مثابه نماینده نسل سرگردان دهه پنجاه ایران می‌گردد. همان‌طور که در صفحات آغازین رمان معلوم می‌شود، هستی دچار شک و تردید و بی‌اعتمادی است. کابوس ابتدای رمان، همچون همه رؤیاهایی که گزارشی ترسناک از وضعیت رؤیابین و یأس و دلمردگی‌اش ارائه می‌دهند و در پایان هم او را سرگردان و بیچاره باقی می‌گذارند، چندان متداول نیستند. گاهی رؤیاهای ترسناک حاکی از پردازش عواطف واقعی رؤیابین هستند، عواطفی که برای او دردسرساز شده است. (Ward, 2015) هستی هم در آغاز دستخوش عواطف ناراحت‌کننده‌ای چون ترس و سرگردانی است و همین زمینه‌ساز کابوس ترسناکش شده است.

برخی از نمادهای کابوس هستی، مثل حیوانات زخمی، بسیار مهم‌اند. «هیچ‌گاه حیوان خطرناک‌تر از موقعی که زخمی شده نیست.» (یونگ، ۱۴۰۰: ۳۶۳) به گفته استس، رؤیاهای مربوط به حیوانات صدمه‌دیده طی سال‌های اخیر به شدت افزایش یافته است و این نیز با تخریب حیات وحش - هم در درون و هم بیرون مردم - مطابقت دارد. این رؤیاهای نه تنها از وضعیت روح غریزی زن و رابطه او با حیات وحش سخن می‌گوید؛ بلکه درعین حال «بازتاب زخم‌های عمیقی است که در رابطه با از دست رفتن زندگی غریزی در ناخودآگاه جمعی وجود دارد. اگر فرهنگ جامعه به هر دلیل برخوردار از زندگی هماهنگ و سالم را برای زنان منع کند، او رؤیای حیوان صدمه‌دیده را خواهد دید.» (استس، ۱۴۰۱ الف: ۳۷۸) پس رؤیای هستی نه فقط وضعیت زیست محیط درونی او؛ بلکه زیست محیط روان جمعی را هم نشان می‌دهد، جامعه‌ای که غرایز طبیعی و سالم اعضای آن به شدت زخم خورده و یأس و دلمردگی بر سراسر آن سایه افکنده است. رؤیاساز با آوردن تصاویر حیوانات ناقص‌العضو و زخمی به او می‌گوید: این وضعیت درون و بیرون توست. این کابوس‌ها بخشی از روند رشد فردیت رؤیابین هستند و هشدارهای لازم را به او می‌دهند.

بخش پایانی کابوس هستی به این لحاظ مهم است که صدایی می‌شنود که پیامی برای او دارد. رؤیاهای حاوی «صدای بی‌بدن» نادرند و به این جهت از اهمیت بسیار برخوردارند. به بیان استس، از

روز ازل گفته‌اند که صدای بی‌بدن، صدای خداست، حال خدا را هر طور که متصور شوید. در دوران معاصر و در محافل یونگی، آن را صدای **خویشتن** یا سلف می‌خوانند، «ندای هوشمندانه‌ای که به صورت کلام به سراغ ما می‌آید...» (این رؤیای فرشته‌ای است که با شما سخن می‌گوید) (Estes, 2004: 28). بنابراین، رؤیایی که در آن «صدای بی‌بدن» هست جزو رؤیاهای مهم. کهن‌الگویی و از رؤیاهای خاص **روند رشد فردیت** به عنوان کهن‌الگوی رشد فردی است.

رؤیای صدای نامعلوم یکی از قدرتمندترین رؤیاهایی است که کسی می‌تواند ببیند و «هرچه که این صدا در رؤیا می‌گوید، پیامی مستقیم از جانب روح قلمداد می‌شود» (استس، ۱۴۰۱ الف: ۳۷۹) و باید جدی تلقی شود. هستی هم قرار است رؤیای خود را جدی بگیرد و بکوشد پیام صدا را بفهمد. اینکه او در سرزمین سوخته‌ای گام می‌زند که حیواناتش ناقص و درختانش سوخته، درها بسته و بی‌کلید، پرندگان آوازخوانش بیجان، چاهش بی‌چرخ و بی‌ریسمان، و خودش سرگردان است، آن‌قدر ترسناک هست تا ارکان وجود او به لرزه درآید و به دنبال یافتن پاسخ برآید.

جان کلام رؤیاهای،

انتخاب زندگی است.

(Estes, 2004: 132)

خواب خوش پایان رمان موقعی است که هستی سرانجام از سردرگمی بیرون آمده و تصمیم‌اش را برای طرز زندگی دلخواه و نیز مرد دلخواهش گرفته است. هستی و سلیم پیوند ازدواج بسته‌اند. هستی می‌خواهد و خوابی تسلی‌بخش از دنیای آرمانی پیش رو می‌بیند. این رؤیا ربط مستقیم به بابک خرم‌دین و قصه او دارد که هستی برای برادر ناتنی کوچکش «پرویز» گفته است. او از شهامت بابک خرم‌دین و آرزوهای بزرگش و مخالفتش با دستگاه زورگویی حاکم گفته و اینکه بابک آرزو داشت مردم هموطنش را از اسارت ظلم خلیفه آزاد کند، اما مخالفتش او را به دام انداختند و بند از بندش جدا ساختند. سپس اسب بابک، قره‌قاشقا، قاتل را چنان به سبلان کوفت که تکه‌تکه شد و خودش از غصه بابک آن‌قدر اشک ریخت که استخر آت گلی تبریز پر آب شد و قره‌قاشقا را در اشک‌هایش غرقه ساخت. می‌گویند مردم تبریز هنوز که هنوز است شب‌های جمعه دور استخر جمع می‌شوند؛ بلکه اسب رستخیز کند و بابک هم سوارش باشد. (دانشور، ۱۳۹۷: ۳۱۳)

این همان اسطوره‌ای است که تصاویرش در پایان رمان به خواب هستی می‌آید. او پس از کشمکش‌های درونی و بیرونی بر سر استقلال و آزادی در زندگی، خواب می‌بیند:

«در جاده‌ای قدم برمی‌دارد، ابتدا و انتهایش ناپیدا. جاده هموار است و دیواره‌های آن درخت‌های سروناز... می‌رسد به استخر آت گلی. مردم منتظر شفافند و خودش آنچنان شفاف است که انگار نور در سرتاسر بدنش ساری است. ناگهان آب استخر کنار زده می‌شود. اسب قره‌قاشقا از آب درمی‌آید. کنار هستی می‌ایستد و می‌گوید: سوار شو می‌رسی. هستی می‌گوید: دیروقت است. قره‌قاشقا می‌گوید: هیچ وقت دیر نیست. نترس.

«کلید طلائی عظیمی در دست هستی است. قره‌قاشقا می‌گوید: اینک در آی. این کلید به همه قفل‌ها می‌خورد. هستی همچون پرنده‌ای در آسمان بی‌ابر در پرواز است. ضربدر بزرگی می‌بیند که روی صورت مثالی برادر کهنتر، حزن کشیده شده. می‌پرسد: چه چیزها حذف شدند؟ قره‌قاشقا می‌گوید: غم رفت و گریه رفت... هستی پرواز می‌کند و پرواز می‌کند و از جو زمین فراتر می‌رود. بی‌وزن بی‌وزن است. زمین را می‌بیند که گرد خورشید در گردش است.. ندایی به آفتاب سوگند می‌خورد وَالْشَّمْسُ وَالضُّحِيَّاهُ...» (همان: ۳۲۵ و ۳۲۶)

هر یک از تصاویر این رؤیا بسته به شرایط و رؤیابین‌های متفاوت می‌تواند معانی متفاوتی داشته باشد، اما اینجا صرفاً معانی مرتبط با موقعیت هستی و زمینه کلی رمان آورده شده است. تداعی‌های متناسب با این رؤیای بزرگ هستی اینهاست:

جاده‌ای که ابتدا و انتهایش ناپیدا است: جاده طولانی. نماد راه طولانی آزادی.

جاده هموار: راه باز و هموار زندگی در پیش روی رؤیابین و ملت ایران.

درخت: نماد زندگی، درخت سرسبز نماد رشد روحی/روانی در رؤیا.

درخت سرو: نماد آزادی و آزادگی. جاده دوطرف سرو: جاده آزادی.

استخر: جای آب. محل پاکسازی با آب. محل نمادین پاک شدن و تولد دوباره یافتن.

آت گلی: استخری که در اثر ریزش سیل اشک‌های اسب بابک خرم‌دین ایجاد شد. به باور عامه روزی اسب از استخر بیرون می‌آید و نوید دوران نوی آزادی و عدالت برای همه را می‌دهد.

اسب: نماد حرکت و پیشرفت و آزادی. حیوان بسیار شهودی با غرایز قدرتمند. مظهر قدرت و نیروی غریزی و وفادار به صاحب خود. اسب قهرمان، ادامه وجود قهرمان به شمار می‌رود «اگر همه چیز بر وفق مراد باشد، با سوارکار خود موجود واحدی تشکیل می‌دهد و مثال زیبایی است از هماهنگی غرایز با من.» (اُپلی، ۱۳۷۸: ۳۸۵)

آب: مایه حیات. نماد آفرینش. انسان از درون آب زاده می‌شود و قاره‌های زمین از میان آب بیرون آمده‌اند. نماد تطهیر و پاکی و تولد دوباره. اینجا اسب بابک است که از درون آب بیرون می‌آید، پس این آب هر آبی نیست. آب کهن‌الگویی است، آبی است که از جمع شدن قطرات اشک ساخته شده و محل زایش دوباره قهرمان (و اسبش) است.

قره‌قاشقا: اسب بابک خرم‌دین. در زبان ترکی قدیم، «قاشقا» به معنی «محافظ» بوده است. «قره» به معنی سیاه. پس قره‌قاشقا به معنی «اسب سیاه محافظ» است. به گفته یونگ، ظاهر شدن حیوانات در رؤیاها اغلب به معنی تقلید شیوه‌های آن حیوان است. (یونگ، ۱۴۰۱: ۶۶۱) اسب دارای طبیعت غریزی سرکش و آزاد وقتی در رؤیا برمی‌خیزد، یعنی این خصایص و این وجوه درون روان فرد و جمع احیا شده و در حال برخاستن است.

بابک خرم‌دین: اسطوره قیام ایرانیان علیه ظلم و ستم. نماد دلاوری و رشادت. کشته‌شده در اثر ظلم و خیانت.

کلید: ابزار گشودن قفل‌ها و درهای بسته. نماد راه‌حل. خواب کلید، بشارت حل مسائل و آزادی از قیود است.

کلید طلایی عظیم: نماد راه‌حل بزرگ. پاسخ اساسی به پرسش‌های هستی در دستش قرار گرفته است. برخوردار شدن از امکان گشودن درهای بسته. تغییر و تحول بزرگی در پیش است.

کلیدی که به همه قفل‌ها می‌خورد/شاه‌کلید: ابزار گشودن هر قفلی و هر دری. نماد توانایی انجام هر کاری. برطرف‌سازنده همه موانع. نویدبخش توان و نیروی بسیار در زندگی رؤیابین در آینده. این مهم‌ترین نماد خواب پایانی داستان است. کلیدی که در کابوس آغاز رمان، سخن از گم شدنش بود، اکنون نه تنها یافته شده؛ بلکه شاه‌کلیدی زرین شده است. هستی‌پایان رمان نیز دیگر دختر سرگشته آغاز داستان نیست. او راهش را یافته و زنی مصمم و مستقل شده است.

پرنده: نماد آزادی و قدرت حرکت و پرواز و دور شدن از مشکلات.

آسمان بی‌ابر: آسمان صاف. نماد صاف و هموار بودن راه. کنار رفتن موانع.

پرواز در آسمان بی‌ابر: نماد آزادی و سبکبالی. دور شدن از مشکلات زندگی.

ضربدر: نشانه خط زدن و حذف چیزی. خط بطلان بر چیزی یا کسی کشیدن.

برادر کهتر: استعاره از «حزن»، برادر کوچکتر «عشق» در ادبیات عرفانی. در خواب هستی، روی «حزن» ضربدر کشیده شده، یعنی غم و اندوه از میان رفته است.

آواز: اینجا آواز شادی و سرخوشی. از نمادهای بسیار مثبت رؤیاها.

پرواز به ورای جو زمین: سبکبالی بسیار تا حد فرارفتن از سیاره زمین.

بی‌وزنی: اوج سبکبالی.

خورشید: مرکز منظومه شمسی و مظهر مرکز درون ما. نماد **خوابیدن** یا مرکز درون روان. منبع نور و روشنایی و آتش و گرما و عامل ادامه زندگی بر روی سیاره زمین. «سیاری از تحلیل‌گران، خواب خورشید را نشانه حقیقت، قدرت و توان فکری می‌دانند.» (زوک، ۱۳۸۳: ۴۴) در اصطلاح هم گفته می‌شود «خورشید (حقیقت) همیشه پشت ابر نمی‌ماند. خورشید علاوه بر اینکه کهن‌الگوی **قهرمان** است، نماد اوج آگاهی به مثابه هدف اصلی روند رشد فردیت هم هست.

وَالشَّمْسِ وَالضُّحِيَّاهُ: «قسم به آفتاب و تابش آن هنگام رفعت‌اش». آیه اول از سوره مبارکه «شمس» با پانزده آیه در جزء سی قرآن کریم که در آن به آفتاب و ماه و روز و شب و آسمان و زمین و نفس (ناطق انسان) سوگند خورده شده است. اینکه در آیه اول این سوره به خورشید و نورش قسم خورده شده، نشانه اهمیت وجود خورشید به عنوان منشأ زندگی و تداوم حیات همه موجودات زنده است.

در توصیف رؤیاهای تحول‌گرانه، از تغییرات آنها همراه با تحول ساختار شخصیت رؤیابین گفته‌اند و اینکه «خصیصه بارز این رؤیاهای تحول‌گر، تنوع عظیم تصاویر آنهاست که معمولاً با عواطف مثبت رؤیابین همراه است.» (Roesler, 2020: 56) رؤیای پایانی هستی هم با تنوع عظیم تصاویر سراسر مثبتش، نقطه مقابل کابوس تماماً منفی آغاز داستان است. در پایان هم هستی در کنار سلیم، خوشدل و خشنود است. رؤیای هستی خوابی کهن‌الگویی و سرشار از نمادهای اسطوره‌ای است. «در مواقع بحران روانی اساسی، وقتی ما در مرحله حیاتی‌ای از تحول زندگی مان با مانع مواجه می‌شویم، ضمیر ناخودآگاه جمعی به احتمال قوی با رؤیایی کهن‌الگویی به کمک مان می‌آید. در این موارد، درک عمیق تاریخ، اسطوره‌ها و مذهب بسیار ارزشمند است و بیش از هر چیز دیگری کمک می‌کند تا اسطوره‌ای را که فرد در حال حاضر با آن زندگی می‌کند، ببیند.» (سنفورد، ۱۴۰۰: ۱۷۲)

افزون بر این، رؤیای کهن‌الگویی معمولاً از کیفیتی اسرارآمیز برخوردار است. به جای صحنه‌هایی معمولی «رؤیا شما را به مکانی می‌برد که احساسی باستانی دارد، متعلق به زمان دیگری است یا مانند قصه‌های پریان است. شما خود را در مکانی افسانه‌ای مانند شهر بغداد در زمان غول‌ها، قالیچه‌های پرنده و جادوگران می‌یابید. نشانه دیگر آن است که اشیاء بزرگ‌تر یا کوچک‌تر از حد معمول هستند. کهن‌الگوها حتی ممکن است خود را به شکل حیواناتی از دنیای دیگر ظاهر کنند: شیرهای سخنگو، شیردال‌ها، اژدهاها و اسب‌های پرنده.» (جانسون، ۱۳۹۴: ۷۹) در رؤیای هستی هم این خصایص دیده می‌شود. اسب رؤیای او اسب معمولی نیست، اسب اسطوره‌ای و اسب سخنگوست. همان طور که در افسانه‌ها و اسطوره‌ها دیده می‌شود، گاهی ممکن است اسب (یا هر حیوان دیگری) به سخن درآید و نکته مهمی بگوید. اینجا هم اسب وقتی به هستی می‌رسد به سخن درمی‌آید و به او امید می‌دهد. بیرون آمدن قره‌قاشقا از آب‌های رؤیا نیز نماد تطهیر، **تولد دوباره** و ظهور قدرت تازه بازیافته هستی (و مردم ایران) برای کسب اهداف دیرینه خویش است.

دیگر نماد مهم قصه بابک، اشک است که در رؤیای هستی همان آب استخری است که قره‌قاشقا از آن بیرون می‌آید. «اشک‌ها رودخانه‌ای اند که شما را به جایی می‌برند. گریه کردن، دور قایقی که حامل زندگی روحی شماست رودخانه‌ای خلق می‌کند. اشک‌ها قایق شما را از کنار صخره‌ها بلند می‌کنند، از زمین خشک دور می‌کنند، و آن را به پایین رودخانه، به جایی نو، به جایی بهتر می‌برند.» (استس، ۱۴۰۱ الف: ۵۱۴) «هنر اشک» این است که تسلی می‌بخشد و زخم‌ها را شفا می‌دهد. اشک حامل قدرت آفرینش هم هست، «تاریخچه نماد آب به مثابه آفرینشگر، به مثابه گذرگاه، تاریخچه‌ای غنی و طولانی است. بهار در بارانی از اشک فرامی‌رسد. ورود به جهان زیرین بر روی آبشاری از اشک صورت می‌گیرد.» (همان) باران اشک، از نشانه‌های اصلی ظهور **خویشتن** در روان فرد و جامعه است و از تحول درونی و بیرونی سخن می‌گوید. در قصه بابک خرم‌دین هم اسب بابک آن قدر اشک می‌ریزد که در دریای اشکش ناپدید می‌شود، تا روزی دوباره از میان اشک‌ها بیرون بیاید.

تصویر مهم دیگر رؤیای هستی، پرواز در آسمان باز و بی‌ابر است. رؤیاهای پرواز به طور کلی «به معنی آگاهی ارتقا یافته است و دیدن راهی جدید، و قدرت‌های جدید داشتن. در وجه منفی‌اش، گاه به معنی تکبر و باد کردن است و خود را خیلی مهم پنداشتن. گاهی هم مثل پتر پان که پرواز می‌کرد، نماد وجهی پسرانه است، یا دختری که پرواز می‌کند. اینها رؤیاهای بسیار مهیجی هستند که رؤیابین پس از دیدن‌شان احساس خوبی دارد... به لحاظی آنها نوعی داروی روحی هستند که عملاً روی نگرش رؤیابین اثر می‌گذارند و گاهی حتی روی حس آنها از وضعیت جسمی خودشان هم اثر

می‌گذارند، طوری که وقتی بیدار می‌شوند حس خوبی دارند» (Estes, 2004: 28) هستی هم درمورد رؤیای خود حس خوبی دارد. همچنین، این رؤیاها می‌توانند به معنی دور شدن از شرایط بد هم باشند، ضمن اینکه «فرصتی عالی برای کسب چشم‌انداز پانورامایی از دنیای روح و روان هستند» (ibid) آنچه انسان از فاصله دور و بالا می‌بیند، بسیار وسیع‌تر از فاصله نزدیک است. هستی هم پس از مدت‌ها ناروشتی، اینک به چنین چشم‌انداز فراخی دست یافته و مسائل را از زاویه بازتری می‌بیند.

من این جزیره سرگردان را

از انقلاب اقیانوس و انفجار کوه

گذر داده‌ام.

فروغ فرخزاد (ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد)

اکنون هستی خانواده حمایتگر و همسر مهربانش را یافته و از بیابان شک و تردیدهایش بیرون آمده است او اینک کلید طلایی گشاینده رمزاها و قفل‌های ذهن و قلبش - کلید عشق - را دارد. وقتی خواب «کلید» حاکی از مژده‌رهایی و رفع موانع و آمدن راه‌حل‌هاست، «کلید عظیم طلایی»، همه این معانی مثبت را دو صد چندان در خود دارد. سیر داستان و خواب‌های رمان «جزیره سرگردانی» نیز در خدمت پیشبرد و به‌کرسی نشاندن این اندیشه هستند و اوج آن آنجاست که رؤیاساز درون، شاه کلید طلایی عشق را در دستان هستی می‌گذارد. استس در کتاب صوتی «مادر شب» ضمن شرح بخش‌های اصلی و نمادهای رؤیاها و راه‌های تحلیل آنها، این کار را شبیه «بیرون کشیدن الماس از تاریکی» دانسته و رؤیاها را «طلا در تاریک‌ترین تاریکی» نیز خوانده است. (Estes, 2009: 5) گنجی که رؤیا می‌دهد، در خواب هستی با شاه کلید زرین به دستش می‌رسد. به این ترتیب، رمان «جزیره سرگردانی» که با کابوس وحشتناک سرزمینی سوخته آغاز شده، با رؤیای شیرین نجات و پرواز سبکبال در آسمان به پایان می‌رسد. رؤیای هستی، نوید دورانی نو در زندگی او و روزهای خوب و خوش آینده را می‌دهد و در فضایی روشن و امیدبخش، او را به پروازی سرخوشانه بر بلندای آسمان درمی‌آورد. خورشید بخت او بیدار شده است. به‌واقع نیز خورشید در آسمان رؤیا «به معنی واقعه‌ای مبارک در افق است». (پیرس، ۱۳۹۶: ۱۳۸)

رؤیا دیدن برای دیگران یکی از انواع مهم رؤیاهاست. رؤیای هستی هم نه فقط برای خودش؛ بلکه رؤیای بزرگ برای همه مردم ایران است. در پایان «جزیره سرگردانی»، حزن و اندوه هستی (و در مقیاس وسیع‌تر، اندوه ملت ایران) پایان گرفته و شادی و شمع به جایش نشسته است. هستی با

سلیم- که نامش تداعی گر «تسلیم» و «صلح» و «عقل سلیم» هم هست- به ساحل آرامش رسیده است. کل ماجراهای این مسیر «از حزن» به «شادی» نیز بین دو خواب قرار داده شده: خواب ترسناک آغازین و خواب خوب و خوش پایانی.

به گفته یونگ، فهرست جامعی از کهن‌الگوها در رؤیاها هست. (یونگ، ۱۴۰۱: ۶۴۳) در رؤیاهای مهم، تغییر کهن‌الگوها را می‌توان معیار تحول شخصیت رؤیابین قرار داد. کهن‌الگوهای خواب‌های اصلی هستی نیز به وضوح تحول شخصیت او را نشان می‌دهند. زمین سوخته و درختان بی‌برگ و بار کابوس آغازین رمان به سرزمین آباد و جاده هموار دوطرف سروناز رؤیای پایانی بدل شده‌اند. جانوران مرده یا بی‌دست و پا و کور به اسب سرزنده و قوی و سخنگو بدل شده‌اند. چاه بی‌آب اولیه به استخر پر آب، و فضای سنگین و دلمرده آغازین به منظره زیبای با آسمان صاف و پرواز هستی در آسمان آبی در زیر خورشید فروزان بدل گشته است. و از همه مهم‌تر، آنجایی که هیچ کلیدی نیست، به مکانی بدل می‌شود که کلیدی عظیم و زرین در دستان هستی قرار گرفته است.

خواب خوش پایان داستان نه تنها بازتاب تحول درون و بیرون هستی است؛ بلکه با تصاویرش رؤیای تحول‌گرا نه هم هست. انرژی تولیدی ناشی از دیدن این گونه این رؤیاها در روان رؤیابین بسیار زیاد است و کل روان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در رابطه با زنان، این رؤیاها به منزله تجربه طبیعت زنانه وحشی و آن نیروی یگانه‌ای هستند که همه چیز را منور می‌کند. این رؤیاها تأثیر عاطفی و اغلب جسمانی عمیقی دارند، و حالات احساسی‌ای هستند که همچون منبع ذخیره غذاست، به‌طوری که هر وقت مواد معنوی (روحی) ما کم باشد، می‌توانیم از روی آن‌ها برداریم. (استس، ۱۴۰۱ الف: ۵۹۲)

به عبارتی، این رؤیاها کیفیت کیمیاگرانه دارند. هستی «جزیره سرگردانی» هم دستخوش چنان تحول کیمیاگرانه‌ای می‌شود که در پایان، به وضوح آن هستی سابق نیست. نگرش او به زندگی و آدم‌ها، اندیشه و احساس او، و چشم‌انداز آینده او به کلی دگرگون شده و همه اینها در زیر و رو شدن تصاویر رؤیای آغازین در طول داستان، و تبدیل صحنه‌های تاریک اولیه به مناظر زیبا و روشن پایانی به نمایش گذارده شده است. از این رو، هرچند دانشور در انتخاب نام رمانش به بخشی از شعر «ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد» فروغ فرخزاد هم اشاره دارد. اما در پایان، ایمان به آمدن فصل گرم را به خواننده هدیه می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

موضوع این پژوهش، بررسی نمادهای دو رؤیای رمان «جزیره سرگردانی» سیمین دانشور بر اساس آرای کلاریسا پینکولا استس، روانکاو پسایونگی، است. این مقاله با شرح معانی تصاویر دو رؤیای بزرگ این رمان نشان داد که دانشور با بهره‌گیری از شگرد خواب و رؤیا در داستان حرف‌های مهم خود را از راه کابوس اول داستان و خواب خوش پایانی شخصیت اصلی آن، هستی نوریان، به خواننده منتقل ساخته است. هر دوی این خواب‌ها دارای نمادهای مهم کهن‌الگویی و اسطوره‌ای هستند و از آنجا که تصاویر کابوس اول و رؤیای پایان داستان به کلی با هم متفاوت هستند، تحول شخصیت اول داستان (هستی) از دختر سرگردان و ناراحت و نامطمئن ابتدای رمان به زن مطمئن و محکم پایان داستان در قالب تصاویر رؤیا به خوبی نشان داده شده است. همچنین، مشخص شد که سه کهن‌الگوهای مهم مطرح در این دو رؤیا عبارتند از: روند رشد فردیت (هستی، مردم ایران). خویشتن (به صورت خورشید فروزان در آسمان بی‌ابر برای هستی و مردم ایران)، و مرد قهرمان و قهرمان اسطوره‌ای (بابک خرم‌دین). زن قهرمان هم خود رؤیابین است. دیده شد که کابوس ابتدای داستان را می‌توان خوابی تکان‌دهنده به منظور وادار ساختن رؤیابین به جستجوی راه حل سرگردانی خویش دانست. رؤیای پایانی هم رؤیایی آینده‌نگرانه و جزو رؤیاهای بزرگی است که نه تنها فرد رؤیابین را خطاب قرار می‌دهد؛ بلکه برای جمع و برای کل ملت ایران است - هستی نماد ایران - هر دوی این خواب‌ها نه تنها به شدت روی رؤیابین اثر گذاشته و نکات مهمی را نشان می‌دهند؛ بلکه خواننده را هم به سوی سرنخ‌هایی در رابطه با مسیر و معنای رویدادها رهنمون می‌شوند.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ گونه تعارض منافی ندارند.

منابع

- قرآن کریم (ترجمه الهی قمشاه).
- استس، کلاریسا پینکولا. (۱۴۰۱ الف). *زنانی که با گرگها می‌دوند*، ترجمه سیمین موحد. تهران: نشر پیکان.

استس، کلاریسا پینکولا. (۱۴۰۱ب). *زن قوی را از بند رها ساز*، ترجمه سیمین موحد. تهران: نشر پیکان.

استیونز، آنتونی. (۱۴۰۰). *خویشتن دومیلیون ساله*، ترجمه مرجان مهدی‌پور. تهران: نشر اختران.
اُپلی، ارنست. (۱۳۷۸). *رؤیا و تعبیر رؤیا از دیدگاه روانشناسی یونگ*، ترجمه دلارا قهرمان. تهران: نشر میترا.

پیرس، پنی (۱۳۹۶). *فرهنگ رؤیا به زبان آدمیزاد*، ترجمه آریتا قدسی راثی. تهران: نشر هیرمند.
جانسون، رابرت الکس. (۱۳۹۴). *تحلیل کاربردی خواب و رؤیا*، ترجمه نیلوفر نواری. تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ زندگی.

دانشور، سیمین. (۱۳۹۷). *جزیره سرگردانی*. تهران: انتشارات خوارزمی.
دهباشی، علی. (۱۳۸۳). *جشن‌نامه سیمین دانشور: بر ساحل جزیره سرگردانی*. تهران: نشر سخن.
زوک، فیونا. (۱۳۸۴). *دنیای خواب و رؤیا*، ترجمه زهرا جلیلی. تهران: انتشارات آشیانه کتاب.
سنفورد، جان ا. (۱۴۰۰الف). *رؤیاها زبان از یاد رفته خدا*، ترجمه سیمین موحد. تهران: نشر مریمان.
سنفورد، جان ا. (۱۴۰۰ب). *یار پنهان*، ترجمه فیروزه نیوندی. تهران: نشر افکار.
فرخزاد، فروغ. (۱۳۸۳). *پرواز را به خاطر بسپار*. تهران: انتشارات کلک آزادگان.
فوردهام، فریدا. (۱۳۹۳). *مقدمه‌ای بر روانشناسی یونگ*، ترجمه مسعود میربهاء. تهران: نشر جامی.
مهرور، زکریا. (۱۳۸۳). *سیمین دانشور و جزیره سرگردانی*. در «بر ساحل جزیره سرگردانی: جشن‌نامه سیمین».

دانشور (به کوشش علی دهباشی). ص ۵۲۵-۵۳۶. تهران: انتشارات سخن.
یونگ، کارل گوستاو. (۱۳۹۵). *خاطرات، رؤیاها، اندیشه‌ها*، ترجمه پروین فرامرزی. مشهد: انتشارات به‌نشر.

یونگ، کارل گوستاو. (۱۴۰۰). *انسان و سمبل‌هایش*، ترجمه محمود سلطانیه. تهران: نشر جامی.
یونگ، کارل گوستاو. (۱۴۰۱). *تحلیل رؤیا*، ترجمه رضا رضایی و آزاده شکوهی. تهران: نشر افکار.

English References

- Estes, C. P. (2019). Audio Book: *Mother Night Stories*. Sounds True.
Estes, C. P (2010). *One of Dr. E.'s Quick tools for Researching Your Own Images: Hot Topics for Soul: Psychoanalysis*, June 14, 2010 at 7: 59PM.

- Estes, C. P (2011). *About Analyzing dreams*, Facebook post. March 1st, at 9:38PM.
- Estes, C. P (2004). Audio Book: *In the House of the Riddle Mother*. Sounds True.
- Roesler, C (2020). *Jungian Theory of dreaming and contemporary dream analytical psychology*, 65, I, 44-62.
- Sanford, J. A (1978). *Dreams and Healing: A succinct and Lively Interpretation of the Dreams*. Paulist Press.
- Segaller, S (1989). *Carl Jung The Wisdom of the Dream* (3part tv miniseries, Part I: A Life of Dreams).
- Ward, T (2015). *Gateway to Dreams*. Destiny Image Publishers.

Persian References Translated to English

- The Holy Quran (Elahiye Ghomsheie's translation). [In Persian]
- Aeppli, E (1999). *Der Traum und Seine Deutung*. Translated by Delara Ghahraman. Tehran: Mitra. [In Persian]
- Daneshvar, S (2018). *Jazireye Sargardani*. Tehran. Kharazmi. [In Persian]
- Dehbashi, A (2004). *Jashn-nameye Simin Daneshvar: bar sahele jazireye sargardani*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Estes, C. P (2022a). *Women Women Who Run with the Wolves: Myth and Stories of the Wild Woman Archetype*. Translated by Simin Movahed. Tehran: Peykan. [In Persian]
- Estes, C. P (2022b). *Untie the Strong Woman: Blessed Mother's Immaculate Love for the Wild Soul*. Translated by Simin Movahed. Tehran: Peykan. [In Persian]
- Farrokhzad, F (2004). *Parvaz ra be Khater Bespar*. Tehran: Kelke Azadegan. [In Persian]
- Fordham, F (2014). *An Introduction to Jung's Psychology*. Tehran: Jaami. [In Persian]
- Johnson, R. A (2015). *Inner Work: Using Dreams and Active Imagination for Personal Growth*. Translated by Niloofar Navari. Tehran: Bonyade Farhange Zendegi. [In Persian]
- Jung C. G (2022). *Dream Analysis*. Translated by Reza Rezaie and Azadeh Shokoohi. Tehran: Afkar. [In Persian]
- Jung C. G (2016). *Memories, Dreams, Reflections*. Translated by Parvin Faramarzi. Mashad: Behnashr. [In Persian]
- Jung C. G (2021). *The Man and His Symbols*. Translated by Mahmood Soltanieh. Tehran: Jaami. [In Persian]
- Mehrvar, Z (2004). Simin Daneshvar va Jazireye Sargardani. In "Jashn-nameye Simin Daneshvea: bar sahele jazireye sargardani (with the effort of Ali Dehbashi). pp 525-536. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Pierce, P (2017). *Dream Dictionary for Dummies*. Translated by Azita Qodsi Rasi. Tehran: Hirmand. [In Persian]
- Sanford, J. A (2021a). *Dreams: Gods Forgotten Language*. Translated by Simin Movahed. Tehran: Maryaman. [In Persian]

- Sanford J. A (2021b). *The Invisible partners: How the male and female in each of us affect our relationship*. Translated by Firoozeh Neyvandi. Tehran: Afkar. [In Persian]
- Stevens, A (2021). *The Two-Million-Year-old self*. Translated by Marhan Mehdipour, Tehran: Akhtaran. [In Persian]
- Zuker, F (2005). *Dream Decoder Reveal your Unconscious Desires*. Translated by Zahra Jalili. Tehran: Ashianeh Ketab. [In Persian]